

SCIENTIFIC-AND-METRIC ANALYSIS OF THE RESEARCH IN THE SPHERE OF CHILDREN'S AND TEENAGER'S HEALTH PROTECTION

Danylenko G.M., Pol'ka N.S., Sidorenko T.P., Gozak S.V., Yatskovska N.Ya.

НАУКОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДНИЦЬКИХ РОЗРОБОК У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ

**ДАНИЛЕНКО Г.М.,
ПОЛЬКА Н.С.,
СИДОРЕНКО Т.П.,
ГОЗАК С.В.,
ЯЦКОВСЬКА Н.Я.**

ДУ "Інститут гігієни та медичної екології ім. О.М. Марзєєва АМН України", м. Київ, ДУ "Харківський НДІ охорони здоров'я дітей і підлітків АМН України"

УДК 613.954/96:
37:612.6:612.087

**НАУКОМЕТРИЧЕСКИЙ
АНАЛИЗ
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ
РАЗРАБОТОК В ОБЛАСТИ
ОХРАНЫ ЗДОРОВЬЯ
ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ
Даниленко Г.М., Польша Н.С.,
Сидоренко Т.П., Гозак С.В.,
Яцковская Н.Я.**

Представлены результаты наукометрического анализа 213 научно-исследовательских и диссертационных работ в области охраны здоровья и гигиены детского населения, выполненных в Украине в период 2001-2006 годов. Получены данные об объемах проведенных исследований, их структуре, динамике и географии выполнения, а также оценен их инновационный потенциал.

охорона здоров'я дітей та підлітків — одна з найважливіших проблем суспільства, розв'язання якої зумовлює майбутні перспективи розвитку нації, її трудовий, інтелектуальний, репродуктивний потенціал. Пріоритетність в її вирішенні належить медицині профілактичній, і зростання її ролі потребує аналітичних оцінок сучасного стану та тенденцій розвитку науки, визначення перспективних напрямків подальших досліджень, оптимального функціонування інноваційних процесів у цій галузі.

За часів колишнього СРСР планування і координація наукових досліджень і відповідно розробок нормативно-методичних та інструктивних документів з профілактичного напрямку медицини дитинства здійснювались Інститутом гігієни дітей і підлітків МОЗ СРСР. Наукові установи гігієнічного профілю у кожній республіці отримували конкретні завдання на ту чи іншу наукову розробку, матеріали якої узагальнювались у вищезазначеному інституті, а їхні результати впроваджувались на території колишнього СРСР. Наукові розробки та їх реалізація у галузі гігієни дитинства в Україні традиційно здійснювали науковці НДІ загальної та комунальної гігієни ім. О.М. Марзєєва, Харківського НДІ охорони здоров'я дітей і підлітків, Київського НДІ педіатрії, акушерства і гінекології, Київського НДІ гігієни праці, Київського НДІ гігієни харчування та п'яти кафедр гігієни дітей і підлітків медичних вузів України.

Об'єднуючи і координаційну роль цих досліджень здійснювали Проблемна комісія "Наукові основи гігієни дітей і підлітків" (на базі кафедри гігієни дітей і підлітків Київського ме-

дичного інституту ім. О.О. Богомольця) і лабораторія гігієни дітей і підлітків Київського НДІ загальної та комунальної гігієни ім. О.М. Марзєєва.

Але протягом двох останніх десятиріч скоротилася кількість кафедр гігієни дітей і підлітків (нині самостійно діє лише одна), змінили напрям діяльності деякі наукові лабораторії НДІ гігієнічного профілю, припинила працювати наукова Проблемна комісія з гігієни дитинства.

Відсутність в Україні єдиної структури, яка б координувала наукові дослідження з гігієни дитинства, у період, коли набувають все більшої гостроти проблеми профілактики захворюваності дітей та пропаганди здорового способу життя серед дітей і молоді, не сприяє ефективному збереженню і покращанню здоров'я дитячого населення України. Це зумовлює актуальність даного дослідження.

Наукові інформаційні дослідження є одним з найважливіших та наукоємних етапів в організації наукової роботи, насамперед на етапі вибору перспективного наукового напрямку, тому необхідне проведення системного аналізу виділеної галузі та відповідного визначення її морфологічної структури з урахуванням усіх аспектів предмету вивчення, здійснення оперативного, тактичного та стратегічного прогнозування, обґрунтування очікуваних результатів, підготовка варіантів для прийняття управлінських рішень для виконання пошуків.

Мета роботи — аналіз та узагальнення даних наукової літератури, звітів НДР, облікових карток НДР та ДР з питань профілактики захворювань, формування здоров'я дитячого населення, впливу чинників навколишнього середовища на здоров'я дітей.

Методи дослідження — наукометричні, метод системного аналізу.

Для проведення наукометричного аналізу науково-дослідних та дисертаційних робіт, виконаних в Україні у галузі охорони здоров'я та гігієни дітей і підлітків за п'ять років (2001-2006) було відібрано масив облікових карток науково-дослідних та дисертаційних робіт, які знаходяться в Українському інституті науково-технічної і економічної інформації.

Для обробки матеріалів використовувалися традиційні методи патентної статистики та наукометричного аналізу:

□ кількісний (статистичний) — вивчення розподілу інформаційних матеріалів за роками їх публікування та напрямками;

□ якісний (змістовний) — вивчення тематичної спрямованості та структури;

□ кон'юнктурний — визначення провідних наукових колективів, організацій, окремих науковців, що працюють у відповідній галузі, географії розробників.

Перелічені методи наукометричного аналізу документального масиву дозволили оцінити обсяг проведених дослідницьких розробок, їх структуру, динаміку виконання, встановити географію розробок, оцінити інноваційний потенціал дослідницьких розробок.

Оглянутий інформаційний масив складався з 213 документів. Масив було систематизовано і згруповано в інформаційні блоки різної тематичної спрямованості, а саме:

□ фізичний розвиток, фізичне виховання, фізична активність;

□ вплив факторів довкілля на стан здоров'я дітей та підлітків;

□ гігієна харчування дітей та підлітків;

□ фізіолого-гігієнічне нормування навчальних навантажень;

□ медико-соціальні аспекти охорони здоров'я дітей та підлітків;

□ медична допомога дітям та підліткам на засадах сімейної медицини;

□ шкільна медицина;

□ організація медичного забезпечення дітей та підлітків;

□ професійна консультація та орієнтація підлітків;

□ охорона здоров'я дітей сільської місцевості;

ГІГІЄНА ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ

□ валеологічне виховання дітей та підлітків.

Результати аналізу ОК дослідницьких розробок за тематичною спрямованістю представлено у табл. 1. За аналізом даних визначено, що перші рангові позиції у виконанні НДР посіли дослідження щодо медико-соціальних проблем підростаючого покоління,

оцінки впливу довкілля на стан здоров'я цього контингенту населення, фізичного розвитку, фізичного виховання та фізичної активності; далі у порядку зменшення: фізіолого-гігієнічне нормування учбових навантажень, гігієна харчування, валеологічна освіта, удосконалення організації медичного забезпечення.

Таблиця 1

Тематична спрямованість дослідницьких розробок, виконаних в Україні у галузі гігієни та охорони здоров'я дітей та підлітків

Напрямок досліджень	НДР		ДР	
	Абсолютна кількість	%	Абсолютна кількість	%
Шкільна медицина	5	3,6	8	10,7
Фізіолого-гігієнічне нормування учбових навантажень	13	9,4	10	13,3
Оцінка впливу факторів довкілля на стан здоров'я дітей та підлітків	22	15,9	23	30,7
Гігієна харчування дітей та підлітків	13	9,4	2	2,7
Валеологічна освіта дітей та підлітків	13	9,4	1	1,3
Фізичний розвиток, фізичне виховання, фізична активність	16	11,6	4	5,3
Медико-соціальні аспекти охорони здоров'я дітей та підлітків	25	18,1	8	10,6
Охорона здоров'я дітей сільської місцевості	3	2,2	0	0,0
Медико-соціальні аспекти стану здоров'я, способу та якості життя дітей та підлітків	6	4,3	7	9,3
Медична допомога дітям та підліткам на засадах сімейної медицини	4	2,9	3	4,0
Професійна консультація та орієнтація підлітків	6	4,3	0	0,0
Організація медичного забезпечення дітей та підлітків	12	8,7	9	12,0
Разом	138	100,0	75	100,0

SCIENTIFIC-AND-METRIC ANALYSIS OF THE RESEARCH IN THE SPHERE OF CHILDREN'S AND TEENAGER'S HEALTH PROTECTION
Danylenko G.M., Pol'ka N.S., Sidorenko T.P., Gozak S.V., Yatskovska N.Ya.

The results of the scientific-and-metric analysis of 213 scientific-and-research works and dissertations in the sphere of health protection and children's health hygiene fulfilled in 2001-2006 in Ukraine are represented. Data on the volume of the fulfilled research, their structure, dynamics and geography of fulfillment was obtained. Their innovative potential was estimated.

Важливо відзначити, що у розробці цих напрямків брали участь науково-дослідні установи АМН та МОЗ України (переважно суто медичних аспектів, а саме: "Шкільна медицина", "Оцінка впливу факторів довкілля на стан здоров'я підростаючого покоління", "Фізіолого-гігієнічне нормування учбових навантажень" та "Організація медичного забезпечення").

Дослідження за тематичним напрямком "Гігієна харчування" забезпечили, переважно, науково-дослідні установи Міністерства аграрної політики України.

Напрямок "Валеологічна освіта підростаючого покоління" забезпечили вищі учбові заклади Міністерства освіти та науки України.

У розробці напрямку "Фізичний розвиток, фізична активність, фізичне виховання" брали участь заклади МОЗ, АМН та АПН України.

Результати аналізу ОК дисертаційних робіт у цілому відповідали даним аналізу науково-дослідних та дисертаційних робіт за тематикою досліджень.

Перші рангові позиції за відсотком виконаних ДР посіли такі тематичні напрямки: "Оцінка впливу довкілля на стан здоров'я дітей та підлітків", "Фізіолого-гігієнічне нормування учбових навантажень", "Медико-соціальні аспекти охорони здоров'я дітей та підлітків", "Організація медичного забезпечення".

Результати аналізу інноваційної складової виконаних науково-дослідних і дисертаційних робіт за напрямком "Профілактична медицина" у галузі охорони здоров'я дітей та підлітків показали, що за період 2001-2006 рр. було створено достатній обсяг пропозицій для впровадження фахівцями-практиками, у т.ч. гігієністами. Серед них нововведення, корисні моделі та винаходи, методичні рекомендації, інформаційні листи, комп'ютерні програми та бази даних (табл. 2). Аналіз даних свідчить: тематична спрямованість засобів наукової комунікації для реалізації інноваційних технологій у галузі профілактичної медицини віддзеркалює напрямки досліджень. Най-

більше представлено нововведень, корисних моделей та винаходів. Визначено тенденцію підвищення темпів створення комп'ютерних програм та баз даних.

Таким чином, за результатами наукометричного аналізу науково-дослідних і дисертаційних робіт, виконаних в Україні (2001-2006 рр.) у галузі охорони здоров'я дітей та підлітків за напрямком "Профілактична медицина" з'ясовано обсяг, структуру і основні напрямки досліджень, а саме: медико-соціальні аспекти охорони здоров'я дітей та підлітків (18,1%), оцінка впливу факторів довкілля на стан здоров'я дітей та підлітків (15,9%), валеологічна освіта дітей та підлітків (9,4%), фізіолого-гігієнічне нормування учбових навантажень (9,4%).

За аналізом інноваційної складової дослідницьких розробок визначено ринок пропозицій для впровадження у складі якого нововведення, що за своїм обсягом посідають перше місце, винаходи та корисні моделі — друге, інформаційні листи — третє, методичні рекомендації — четверте, комп'ютерні програми та бази даних — п'яте.

Виявлено позитивну тенденцію до їх створення, відзначено зацікавленість дослідників у розробці сучасних технологій — комп'ютерних програм та баз даних.

У тематичній структурі ринку об'єктів інноваційної діяльності, створених у галузі охорони здоров'я дітей та підлітків в Україні, перше місце посідають

Таблиця 2

Тематична спрямованість об'єктів інноваційної діяльності, створених у галузі охорони здоров'я дітей та підлітків за напрямком "Профілактична медицина" (2001-2006)

Тематична спрямованість об'єктів інноваційної діяльності	Корисні моделі та винаходи		Нововведення		Методичні рекомендації		Інформаційні листи		Комп'ютерні програми та бази даних	
	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс	%
Шкільна медицина, фізіолого-гігієнічне формування учбових навантажень	23	85,2	30	62,5	10	40,0	10	55,6	5	41,7
Медико-соціальні аспекти охорони здоров'я дітей та підлітків	4	14,8	13	27,1	5	20,0	3	16,7	2	16,7
Організація медичного забезпечення	0	0,0	5	10,4	10	40,0	5	27,8	5	41,7
Разом	27	100,0	48	100,0	25	100,0	18	100,0	12	100,0

пропозиції для впровадження, які належать до шкільної медицини, фізіолого-гігієнічного нормування учбових навантажень, медико-соціальних аспектів охорони здоров'я дітей та підлітків. За іншими напрямками дослідниками створено значно менше пропозицій для впровадження.

Встановлено участь закладів різного підпорядкування у розробці наукових питань профілактичної медицини (установи МОЗ, АМН та АПН України, Міністерства освіти та науки тощо) та об'єктів інноваційної діяльності, а саме: ДУ "Інститут гігієни і медичної екології ім. О.М. Марзєєва", Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця, ДУ "Інститут педіатрії, акушерства і гінекології АМН України", ДУ "Інститут охорони здоров'я дітей та підлітків АМН України", Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, Харківський державний медичний університет, Інститут педагогіки АПН України та ін.).

Отже, на сьогодні залишаються не охопленими науковими дослідженнями (цілковито або частково) такі напрями гігієни дітей і підлітків: гігієна планування та будівництва дитячих закладів освіти та виховання (у тому числі позашкільного), оздоровлення, медичної реабілітації, відпочинку; гігієна професійного навчання, праці та професійного орієнтування дітей.

Разом з тим трапляються випадки дублювання чи роздвібнення глобальної проблеми за відсутності узагальнення, що було б можливим за наявності єдиної координуючої структури — Наукового центру гігієни дитинства.

Висновки

За результатами наукометричного аналізу науково-дослідних і дисертаційних робіт, виконаних в Україні (2001-2006 рр.) у галузі охорони здоров'я дітей та підлітків за напрямком "Профілактична медицина", з'ясовано обсяг, структуру і основні напрямки досліджень, а саме: медико-соціальні аспекти охорони здоров'я дітей та підлітків (18,1%), оцінка впливу факторів довкілля на стан здоров'я дітей та підлітків (15,9%), валеологічна освіта дітей та під-

літків (9,4%), фізіолого-гігієнічне нормування учбових навантажень (9,4%).

2. За аналізом інноваційної складової дослідницьких розробок визначено ринок пропозицій для впровадження, у складі якого нововведення за своїм обсягом посідають перше місце, винаходи та корисні моделі — друге, інформаційні листи — третє, методичні рекомендації — четверте, комп'ютерні програми та бази даних — п'яте.

3. У тематичній структурі ринку об'єктів інноваційної діяльності, створених у галузі охорони здоров'я дітей та підлітків в Україні у 2000-2005 рр., перше місце посідають пропозиції для впровадження, які належать до напрямків шкільна медицина, фізіолого-гігієнічне нормування учбових навантажень, медико-соціальні аспекти охорони здоров'я дітей та підлітків. За іншими напрямками дослідниками створено значно менше пропозицій для впровадження.

4. Встановлено участь закладів різного підпорядкування у розробці наукових питань профілактичної медицини (установи МОЗ, АМН та АПН України, Міністерства освіти та науки тощо) та об'єктів інноваційної діяльності, а саме: ДУ "Інститут гігієни і медичної екології ім. О.М. Марзєєва АМН України", Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця, ДУ "Інститут педіатрії, акушерства і гінекології АМН України", ДУ "Інститут охорони здоров'я дітей та підлітків АМН України", Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, Харківський державний медичний університет, Інститут педагогіки АПН України та ін.).

5. Українські фахівці з гігієни дітей і підлітків працюють за такими напрямками:

□ гігієна навколишнього та внутрішнього середовищ життєдіяльності, навчання, виховання дітей, їхній вплив на стан здоров'я, фізичний і нервово-психічний розвиток дітей;

□ гігієнічні аспекти процесу навчання, виховання, оздоровлення дітей дошкільного та шкільного віку в умовах реформування і модернізації освіти;

□ гігієна фізичного виховання і спорту — провідних складових гармонійного зростання,

розвитку та формування здоров'я дітей;

□ гігієна професійного навчання та психофізіологічні аспекти професійної орієнтації;

□ гігієна будівництва та обладнання дитячих і підліткових закладів;

□ гігієнічне забезпечення оздоровлення і відпочинку дітей і підлітків;

□ гігієна поліграфічної продукції, навчального обладнання для дітей та предметів дитячого побуту;

□ проблеми організації раціонального харчування і медичного забезпечення дитячих колективів;

□ формування здорового способу життя дітей, гігієнічні, медико-соціальні та психолого-педагогічні аспекти;

□ розробка і впровадження законодавчої та нормативної бази санітарно-епідеміологічного благополуччя життєдіяльності дітей і підлітків.

6. Встановлено, що основними недостатньо дослідженими і вирішеними проблемами сьогодення у галузі збереження здоров'я дітей є зростання рівня неінфекційної захворюваності дитячого населення; відсутність достовірної інформаційної бази для забезпечення аналізу та прогнозування стану здоров'я дітей і визначення пріоритетних факторів, що його формують; низька екологічна свідомість населення та неефективність методів валеологічної просвіти у питаннях формування поведінки, яка зберігає здоров'я; недостатній, а часто негативний вплив суспільства на формування здорового способу життя дітей та підлітків, зокрема нав'язування реклами тютюнопаління та вживання алкогольних напоїв; відсутність наукового обґрунтування гігієнічного забезпечення модернізації освіти в Україні (у т.ч. у школах-інтернатах).